

ЧИТАЦЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК РІЗНОВИД ЗАГАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ

Особливий інтерес до поняття компетенція проявився в останні п'ятнадцять років. За цей час людство ввійшло в нову економічну й культурну еру, яка характеризується високими вимогами до швидкості, гнучкості, реактивності, якості, і одна з фундаментальних вимог якої полягає в здатності особистості пристосовуватися до мінливого середовища, зокрема за допомогою своєї компетенції.

Проблема компетенції є актуальною для різних галузей знання, а саме: філософії, соціології, психології, педагогіки, теорії трудової діяльності, частин методик. В результаті цього з'явилися такі термінологічні варіанти даного поняття, як "енциклопедична компетенція", "культурна компетенція", "професійна компетенція", "мовленнєва компетенція", "риторична компетенція" тощо. Незважаючи на те, що концепція компетенції відображає специфіку кожного виду діяльності, можна говорити про існування інваріантного осердя поняття, загального для усіх видів компетенції. Отже, для того, щоб зрозуміти, яким чином проблема компетенції реалізується в методиці викладання літератури, необхідно визначити, чим є компетенція в принципі.

В найбільш згорнутому виді компетенція визначається як "коло питань", в яких дане лице має обізнаність, досвід" [8, с. 247]. Обізнаність являє собою індивідуальний обсяг знань [10, с. 192], а досвід – "єдність умінь і знань" [5, с. 462]. У найзагальнішому розумінні до складу компетенції входять такі компоненти, як (1) знання і (2) досвід, що за визначенням включає в себе (3) вміння. В той же час, структура даного визначення ("коло питань") дещо зближує поняття компетенції зі спорідненими поняттям "компетентності", котре розшифровується, як "володіння знаннями, що дозволяють судити про щось" [1, 247].

Наступним доцільно навести таке визначення (професійної) компетенції: "Професійна компетенція – це поєднання знань, умінь, досвіду і поведінки, що проявляються в конкретному контексті. Вона встановлюється з моменту свого застосування у професійній ситуації і з цього моменту стає дійсною. Таким чином, саме на підприємстві їй треба визначати, оцінювати і змушувати еволюціонувати" [15: 5]. Дане визначення є більш спеціальним ніж попереднє, однак в ньому конкретніше виокремлено такі загальні компоненти компетенції, як (1) "знання"; (2) "уміння"; (3) "досвід" і (4) "поведінка". Всі дані компоненти можна визначити як "контекстуально обумовлені".

Основним доповненням до компонентів компетенції, виділеним у попередньому визначенні, тут можна назвати "поведінкову" складову. Виникає запитання, чи є поведінка універсальним компонентом компетенції. У деяких видах діяльності вимоги до наявності сформованого поведінкового комплексу є вищими, ніж у інших. В той же час, відсутність жорстких вимог не означає відсутності поведінкових реакцій як в процесі реалізації діяльності, так і після її успішного закінчення. Це ствердження є особливо виправданим для процесу літературної комунікації, яка може стимулювати певну поведінку по проходженні часу і при певних життєвих умовах. Таким чином, поведінкова складова є невід'ємним і достатньо очевидним компонентом компетенції.

Згідно з іншим визначенням, "компетенція – це єдність знань, професійного досвіду, здібностей діяти

і навичок поведінки індивіда, які визначаються ціллю, заданістю ситуації і посадою" [2]. У даному визначенні склад компетенції представлений дещо ширше, ніж у попередніх. Крім таких складових, як (1) знання, (2) досвід, (3) уміння і (4) контекстуально обумовлена поведінка, додатково названі (1) здібності діяти і (2) навички (поведінки). Виявлення у складі концепції компетенції таких компонентів, як "здібності" і "навички" розкриває нові виміри даного поняття: з одного боку, це виводить його на рівень характеристик особистості, що виражають міру освоєння повної сукупності діяльності ("здібності") [3, с. 118], а з другого – підкреслює що володіння компетенцією забезпечує "стійке і стандартне виконання дії" ("навички") [4, с. 528]

В усіх даних визначеннях поняття компетенції характеризується як багатокомпонентне. Вона описується як певна сума інтелектуальних та психологічних ресурсів ("знання", "досвід", "здібності", "навички"), поєднання яких визначається на ситуативному рівні ("коло питань", "ціллю", "заданістю ситуації", "посадою"). Таке структурування компетенції можна умовно назвати лінійним, тому що головний елемент поняття компетенція принципово не виділяється, і в кожному конкретному випадку вона являє собою унікальне "поєднання" і "єдність" компонентів. Однак даний підхід не зовсім відображає реальне положення знань, досвіду, здібностей і навичок в структурі особистості. Існує думка, згідно з якою, "в ієрархічно представленій структурі особистості здібності займають місце над навичками та вміннями, виступаючи в якості засобів їх регулювання і розвитку" [3: 118]. Крім цього, здібності суттєвим чином обумовлюють обсяг і якість знань індивіда, а значить, в певному сенсі знаходяться вище за них: "по відношенню до знань, умінь та навичок здібності виступають як умова, що забезпечує їх досягнення" [3: 18].

Визнання провідної ролі здібностей у структурі особистості в ряді випадків суттєво впливає на структурування компетенції при відносно незмінному складі елементів всередині цього багатокомпонентного поняття. Неявну опозицію опису компетенції як лінійної структури складає її представлення у вигляді ієрархічно побудованої системи, ключовим елементом якої вважаються здібності. Це ствердження також може бути проілюстровано на прикладі ряду визначень.

Зокрема, "...компетенція як цілісна ідея може бути визначена як здібність переносити знання і вміння і нові ситуації поряд із забезпеченням активності індивіда на різних рівнях діяльності" [14]. Дане визначення є значимим, тому що показує, що компетенція як "здібність переносити знання і вміння" не дорівнює тим знанням і вмінням, на які вона спирається. Ця принципова особливість компетенції виявляється на прикладі співвідношення компетенції та вміння: "з одного боку, високий рівень володіння вміннями стосовно мінливих ситуацій може вважатися компетенцією. З іншого, ... компетенція не зводиться до набору умінь, тому що уміння самі по собі не можуть забезпечити успішність людської діяльності. Необхідно визнати, що між уміннями і компетенцією повинно існувати ще дещо, що могло б зв'язати ці дві концепції. Цією проміжною ланкою очевидно є здібність застосовувати вміння" [14].

Важливо додати, що характеристика компетенції як здатності діяти в нових (тобто незапланованих,

нестандартних) ситуаціях розкриває евристичний потенціал даного поняття у порівнянні, скажімо, з визначенням кваліфікації. Кваліфікація “є...набором умінь, котрі дозволяють людині виконувати обмежені задачі в чіткої структурованій ситуації, де превалюють ясно визначені робочі функції” [14].

На відміну від кваліфікації, “компетенція – це здібності виконувати сукупність конкретних задач, котрі [здібності] є доступними для споглядання в вимірювання в діяльності” [15: 4]. Ключовим компонентом компетенції в даному випадку є не просто здібності як такі, а саме “здібності виконувати сукупність конкретних задач”. З авторських коментарів до визначення витікає, що дані здібності пов’язані з такими інтелектуальними характеристиками особистості, як знання, досвід, уміння, навички, не прямо, а за посередництвом механізму “мобілізації”. Конкретніше, “компетенція мобілізує (1) знання, котрі складають основу для розуміння діяльності; (2) більш чи менш автоматизовані методики, що визначають розвиток її розгортання; (3) уміння і (4) досвід, що уможливають її успішне виконання” [15: 4].

Достатньо близьким до вищеназваного визначення компетенції видається таке формулювання: “Компетенція – це здібності мобілізувати різні ресурси для виконання плану... Компетенція дозволяє суб’єкту мобілізувати і координувати серію різнотипних ресурсів (дискурсивних, емоційних, соціальних, матеріальних); успішно виконувати проблемні задачі і контролювати соціальну прийнятність результатів” [13].

Виходячи з даного визначення, компетенція вже безпосередньо включає в себе механізм мобілізації і координування ресурсів. Поняття ресурсів є ширшим, ніж такий інтелектуальний базис компетенції, яким є знання, досвід, уміння, навички. Будучи “засобами, запасами, можливостями і джерелами чогось... [8: 442], ресурси розуміються і як внутрішні (“дискурсивні, емоційні”), і як (2) зовнішні – (“соціальні”, “матеріальні”).

Крім того, дане визначення в більшій мірі, ніж попередні, розкриває евристичний потенціал компетенції. Доказом цьому служить те, що структура компетенції відображає логіку рішення проблем і збагачується націленістю на позитивний (“соціально прийнятний”) результат. Таким чином, евристична дія, що лежить в основі компетенції, може бути представлена у вигляді схеми: задача – план – мобілізація ресурсів (завдяки здібностям) – виконання задачі – контроль результату.

Проведений аналіз підходів до проблеми компетенції дозволяє сформулювати власне робоче визначення. За його основу необхідно прийняти евристичне розуміння компетенції як здібності до рішення задач шляхом мобілізації і координування знань, досвіду, умінь та навичок індивіда [1], [15: 4-5], [2]. Даний підхід протиставляється “формальним методам рішення, що спираються на математичні моделі [7]” і є виправданим стосовно гуманітарної сфери людської діяльності. Крім цього, “...механізми, що в сукупності визначають метатеорію рішення творчих задач універсальні за своїм характером і не залежать від конкретної...проблеми” [11: 201-202].

Структуру евристично орієнтованої компетенції доцільно представити як ієрархічну. Ієрархічний спосіб структурування компетенції має певні переваги над лінійним. Зокрема, це мотивується тим, що компетенція, будучи багатокомпонентним поняттям спрямована на досягнення певної цілі і потребує існування свого роду особистісного центру управління. Таким центром в ієрархічній структурі компетенції є здібності

[15: 4], [14], [13]. Відповідно до місця здібностей у структурі особистості, вони є (1) індивідуально [3, с. 118] і (2) контекстуально зумовленими [15: 4].

На організаційно більш низькому рівні по відношенню до здібностей знаходяться ресурси, що мобілізуються для успішного виконання поставленої задачі [13]. Доцільно перенести принцип мобілізації ресурсів в робоче визначення компетенції. В якості таких визнаються знання, досвід, уміння і навички як рівні залучення інтелектуального і емоційного апарату особистості в процесі рішення проблеми.

Необхідно обговорити той момент, що в реальних системах ієрархічна структура ніколи не буває абсолютно жорсткою – ієрархія поєднується з більшою чи меншою автономією нижчих рівнів по відношенню до вищих, і в управлінні використовуються притаманні кожному рівню можливості самоорганізації [11: 201]. З урахуванням такої характеристики компетенції, як можливість самоорганізації її компонентів, необхідно додати, що принципово важливим аспектом робочого визначення компетенції є відображення здібності діяти в нових умовах [14]. Цілеспрямованість компетенції знаходить своє логічне підтвердження в орієнтованості на отримання прийнятного результату діяльності [13].

Виходячи з наведеного вище, робоче визначення компетенції можна представити таким чином: *компетенція – це індивідуально і контекстуально обумовлена здібність мобілізувати і координувати знання, досвід, уміння і навички з метою рішення проблем як в стандартних, так і в нових ситуаціях і отримання позитивного (прийнятного результату).*

Розуміння компетенції як здібності до спрямованої і результативної діяльності є актуальним для різних видів людської активності, в тому числі, і для читання художніх творів. Сучасними літературознавцями і методистами (О. О. Ісаєвою, Т. О. Пахомовою, Г. Л. Токмань, С. Шаповал та ін.) в цілому визначені основні аспекти готовності до літературної комунікації. У понятійному і термінологічному плані вони оформлюються як різнотипні компетенції (енциклопедична, ідеологічна, літературна, риторична, інтертекстуальна та ін.). Загальна структура компетенції як такої дозволяє говорити про можливість її адаптації до методичного поняття читацької компетенції, яке б відображало специфіку функціонування комплексу специфічних знань, умінь та навичок у процесі ефективної літературної комунікації.

За словами С. Шаповал, “...сьогодні “читацький” підхід, який ставить своєю ціллю навчити школярів прийомам роботи з художнім текстом, сформувати “читацьку компетенцію” і тим самим підготувати до сприйняття художніх творів, усвідомлюється як базис, як фундамент авторами багатьох програм і методик [12: 8]. Співзвучну думку висловлює і О.О. Ісаєва: “...шкільний предмет “Зарубіжна література” сприяє оновленню змісту вітчизняної освіти, формуванню гуманістичного світогляду особистості. Одною з головних задач даного курсу в школі є формування широкої читацької компетенції учнів, розвитку їх духовно-ціннісних орієнтацій і естетичних потреб, виховання особистості, здатної оцінити явища класичної і сучасної культури” [1: 1].

Т. О. Пахомова відмічає, що лінгвістичні і літературні (читацькі) вміння, які задіяні в процесі сприйняття літературного твору, не можуть вважатися метою самі по собі, оскільки вони “...повинні виступати засобами формування комунікативних умінь. Літературна компетенція і лінгвістична – це складові моменти комунікативної компетенції” [6: 119]. Таким чином, концепція ком-

петенції в методиці викладання літератури охоплює, перш за все, питання організації художньої комунікації, так як "...діалогізм і проблемність є принципами сучасного прочитання літератури в школі" [9: 29]

Можна сказати, що визначення компетенції як здібності до спрямованої та результативної діяльності

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ісаєва О. О.* Теорія і технологія розвитку читачької діяльності старшокласників в процесі вивчення зарубіжної літератури: Автореф. дис. док...пед. наук: 13.00.02./ Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2004. – 40 с.

2. *Москаленко В.* Способности// *Философская энциклопедия*/ Отв. ред. Ф. В. Константинов. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – т. 5. – С. 118-119

3. *Назаров А.* Навык // *Философская энциклопедия*/ Отв. ред. Ф. В. Константинов. – М.: Советская энциклопедия, 1964. – т. 3. – С. 528-529

4. *Панов В. Г.* Опыт. *Философский энциклопедический словарь*. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – С. 462-463

5. *Пахомова Т. О.* Читання художньої літератури в контексті формування іншомовної компетенції// *Studia Germanica et Romantica: Іншомовні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*/ Отв. ред. В. Д. Калиушенко. – Донецьк. ДонНУ, 2004. – Т. 1. - №1. – С. 118-125.

6. *Поспелов Д. А.* (2001) Эвристика. Большая Советская энциклопедия. [WWW document] URL <http://www.encycl.yandex.ru/cgi-bin/art.pl?bse.00092.12100&encpage> (12 января 2005)

7. *Словарь иностранных слов*/ Отв. ред. В.В. Пчелкина. - 18 изд. стер.. – М. Рус. Яз, 1989. – 624 с.

стає базою для створення методичної концепції читачької компетенції, яка відображає основні закономірності читачької діяльності та забезпечує готовність до літературної комунікації.

8. *Токмань Г. Л.* Методика викладання української літератури в старшій школі на екзистенціально-діалогічних засадах: Автореф. дис. док...пед. наук: 13.00.02./ Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2003. – 42 с.

9. *Философский энциклопедический словарь*/ Отв. ред. Л. Ф. Ильичев/ *Знание*. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – С. 192

10. *Философский энциклопедический словарь*/ Отв. ред. Л. Ф. Ильичев/ *Иерархия*. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – С. 201-202

11. *Шановал С.* (2002) Проблема отбора предметного содержания учебных задач для образовательной области «филология». [WWW document]. URL <http://www.philology.ru/marginalia/Shapoval1.htm> (14 января 2004).

12. *Jonnaert, P.* La these socioconstructiviste dans les nouveaux programmes d'etudes au Quebec: un trompe l'oeil épistémologique?// *Canadian Journal of Science, Mathematics and Technology Education*. – 2001. - Т. 1. - № 2 [WWW document] URL <http://www.utpjournals.com/jour.ihtml?lp=cjsmte/cjsmteissue2/jonnaert.html> (3 декабря 2004)

13. *Lemaire, M.* La compétence professionnelle, enjeu stratégique// *Objective Competence*. – 1999. - № 1. – С.4-5

Подано до редакції 27.04.05

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена анализу и систематизации новейших исследований проблемы компетенции и определению их актуальности для методики преподавания литературы. Статья включает в себе попытку формулирования собственного рабочего определения компетенции как общего механизма решения проблем путем активизации способности к деятель-

ности. Достижения отечественных литературоведов и методистов позволяют наметить перспективы разработки методического понятия читательской компетенции, которое отображает специфику функционирования комплекса специфических знаний, умений и навыков в процессе эффективной литературной коммуникации.

SUMMARY

The article analyzes different modern approaches to the problem of competence and examines its relevance for the methods of teaching literature. We pointed out two exact trends in the way the problem of competence is treated in different fields of science: the linear and the hierarchical (heuristic) one. According to the former, the

competence is viewed as an individually and contextually based combination of knowledge, experience, skills, abilities and behaviour. It has no conceptual center or orientation to the result of activity. The hierarchical approach to the concept of competence reflects the superior role of abilities in any type of performance.